

Метельова Тетяна Олександрівна
кандидат філософських наук, доцент

Політика спільної європейської ідентичності: можливості використання Україною досвіду Євросоюзу

У статті проаналізовано європейський досвід формування спільної ідентичності громадян країн-членів ЄС як потужного засобу досягнення міжгромадської і міждержавної злагоди й порозуміння. Виявлено й досліджено відмінності між політикою формування європейської ідентичності, культурною політикою та політикою мультикультуралізму. Дослідження теоретичних дискусій навколо підходів до практик формування європейської ідентичності дозволило показати, що європейська ідентичність розглядається як надбудова над ідентичністю національно-етнічною й не конфліктує з останньою. Типологізовано етапи розвитку політики європейської ідентичності та систематизовано застосовувані засоби її формування. Показано, що більш ефективними є не політичні, а ціннісні і знаково-символічні засоби. Визначено, що онтологічною основою для формування європейської ідентичності є існування спільної для громадян країн ЄС системи цінностей. Виявлено базові для цієї системи засади, яким є принцип легітимності одиничного й розмаїття. Показано, що європейська практика сьогодні демонструє переорієнтацію на забезпечення культурної рівноправності на ґрунті пріоритету прав людини.

Ключові слова: *європейська ідентичність, європейські цінності, культурна політика, мультикультуралізм, суспільна згода, національна консолідація, права людини.*

У контексті європейського вибору України, документально підтвердженого в березні 2014 р. Угодою про асоціацію України та ЄС і послідовно реалізованого в подальших кроках з розбудови країни як сучасної європейської держави, вкрай важливим уявляється аналіз позитивного й негативного досвіду Євросоюзу в цілому й його країн-учасниць у розв'язанні найгостріших питань, які висуває сьогодні, зокрема й досвіду, накопиченого в царині забезпечення міжгромадських взаємин, соціокультурної злагоди й суспільної консолідації. Для України дослідження, врахування та можлива імплементація такого досвіду є самоочевидною потребою, тим більше актуальною, що українська держава зіштовхнулася з внутрішніми

проблемами й викликами, схожими за своїм змістом з тими, які впродовж свого існування змушена була розв'язувати ЄС як певна спільнота.

На шляхах забезпечення соціополітичної стабільності всередині Євросоюзу, до складу якого входять країни, істотно відмінні за соціально-економічним рівнем розвитку, політичними особливостями й, що важливо, національно-культурною специфікою, країни, що впродовж своєї історії не раз перебували у конфліктних відносинах між собою, ЄС напрацював низку механізмів, інструментальних засобів і заходів, що мають під собою доволі міцне концептуальне підґрунтя. Одним і чи не найпотужнішим знаряддям процесу консолідації Європи виступає формування спільної європейської ідентичності громадян країн-членів ЄС, де під європейською ідентичністю розуміють передусім переживання громадянами своєї належності до єдиного європейського простору, що формується як надбудова над переживанням своєї етнонаціональної належності. Як зазначає Дж. МакКормік, громадяни об'єднаної Європи мають «думати про себе менше як про німців чи греків, чи фінів, а більше як про європейців» [27, р. 235].

Мірою економічного й інституціонального зміцнення Євросоюзу проблематика ідентичності набуває особливого значення й дедалі більше усвідомлюється і на рівні Євросоюзу в цілому, і на рівні держав-членів як умова й навіть запорука успішності розвитку ЄС. Європейська ідентичність, — зауважує А. Киридон, — «покликана легітимувати існування наднаціонального інституту «Європейський Союз» для громадян країн-членів спільноти» [7, с. 52]. Та цим функціональне значення цього інституту далеко не вичерпується й включає в себе своєрідну часову триєдність: крім зазначеного поточного завдання легітимації наявної даності (сучасного), він спрямований у минуле («Що є справжньою стратегією Європейського Союзу? Правильна відповідь — захист від війни та геноциду» [25]; «історично виникнення європейської ідентичності як інструмента інтеграції — це спроба захистити Європу від її минулого, саме в цій захисній формі будувався дискурс навколо поняття «Європа»» [1, с. 72]) та проєктивне майбутнє («...інституціоналізація ідентичності стає інструментом формування з Європи єдиного цілого, закріплюючи за нею суб'єктність» [1, с. 73]). Однак головне покликання наднаціональної ідентичності європейців у разі її формування полягало б у виникненні такого об'єктивного чинника протидії міжкультурним конфліктам усередині ЄС, вплив якого забезпечувався би його особистим суб'єктивним переживанням кожного громадянина. І, як такий, цей чинник справді може становити міцний ґрунт консолідації ЄС і джерело забезпечення внутрішньої злагоди й порозуміння.

Метою цієї статті є виявлення умов і можливостей застосування Україною європейського досвіду формування загальноєвропейської ідентичності як чинника досягнення громадської злагоди. Така мета зумовлює розв'язання кількох завдань: дослідження самого поняття європейської ідентичності в контексті розгляду дискусій навколо нього; виявлення онтологічних основ, що уможливають формування європейської ідентичності; огляд та систематизація форм і засобів формування європейської ідентичності в історичному розрізі; виявлення складників культурної політики ЄС, застосування яких в Україні сприятиме досягненню національної консолідації і міжгромадської злагоди.

У межах даної роботи найбільш важливими є дослідження, здійснені в Україні О. Гриценком, Т. Ковальчук, Н. Пеллагешою, В. Ткаченком, М. Черниш, а серед науковців країн Європи та світу — роботи Ш. Айзенштадта, А. Аппадурі, Е. Балібара, З. Бауманна, У. Бека, Д. Белла, С. Бена, С. Бенхабіб, П. Бергера, Р. Брубейкера, У. Ганнерза, С. Гантінгтона, С. Гарсії, Е. Гідденса, Дж. Делгадо-Морейри, Р. Інглгардта, Р. Кастельса, В. Кімліки, Ч. Кукатаса, В. Малахова, М. Петітхомме, Р. Робертсона, Е. Сміта, В. Тишкова, Дж. Томлісона, Е. Тоффлера, М. Уотерса, Д. Хелда, що стали методологічною та теоретичною основою цього дослідження.

Слід передусім зазначити, що політика Євросоюзу, в рамках якої ставиться і розв'язується завдання формування європейської ідентичності, не може розглядатися лише як складник або напрям виключно культурної політики, оскільки включає в себе й соціополітичний інструментарій та за своїми метою, засобами й механізмами виходить за рамки культурної царини (хоча, як буде показано далі, культурне її наповнення є провідним і базовим). Тим більше не може вона ототожнюватися (як це трапляється часто, в тому числі в більшості авторів, названих вище) з феноменом, що отримав в останні десятиліття назву політики мультикультуралізму і реалізація якого також виходить за межі власне культурної політики. Отож методологічно важливим буде розрізнення трьох форм реалізації комплексних соціополітичних і культурних завдань: культурної політики (що має свою специфіку на рівні ЄС у цілому та в межах національних культурних політик), політики формування спільної європейської єдності як провідного складника культурної політики ЄС, який проте охоплює й інші сфери, та політики мультикультуралізму. Усі ці форми, втім, часто перетинаються й накладаються одна на одну, що й становить підстави для синонімічного використання понять, якими вони позначені.

За визначенням, уперше даним під час круглого столу ЮНЕСКО в Монако в 1967 р. у доповіді «Політика у сфері культури — попередні міркування», під «культурною політикою» розуміють «комплекс операційних

принципів, адміністративних та фінансових видів діяльності і процедур, що забезпечують основу діяльності держави у сфері культури». У цьому контексті реалізація політики у сфері культури являє собою «всю суму свідомих й обміркованих дій (чи відсутність дій) у суспільстві, спрямованих на досягнення певних культурних цілей через оптимальне використання всіх фізичних і духовних ресурсів, які має у своєму розпорядженні суспільство в конкретний час» [24, р. 85].

Політика Євросоюзу у сфері культури, спрямована на реалізацію принципу «єдність у розмаїтті», яка, ототожнена з мультикультуралізмом, за критичними твердженнями останніх років, «зазнала краху», фактично мала на меті два різних завдання й, відповідно, різні об'єкти докладання зусиль, різні засоби реалізації й, відповідно, різні результати. Перший блок проблем, на розв'язання якого спрямовувалася й спрямовується власне культурна політика ЄС, був щільно пов'язаний якраз з реалізацією курсу на формування спільної європейської ідентичності за збереження й навіть підсилення національних, етнічних і відродження локальних культур в усій їх різноманітності. Об'єктом докладання зусиль на цьому напрямі є громадяни, які мають свої усталені національні держави, хоч і об'єднані в наддержавному утворі, проте, прагнуть збереження власного культурного обличчя й захищають засобами внутрішньодержавної культурної політики свою національну ідентичність, а значною мірою — й політичний суверенітет. Отже ЄС на цьому шляху мав знайти стежку між Сциллою уніфікації та Харибдою національної окремішності й відшукати засоби спонукання автохтонних європейських громад і їх членів до формування спільної ідентичності за збереження культурного розмаїття всіх складників Євросоюзу. Підстави, що уможлилювали таке завдання й давали надію на його успішне розв'язання, розглядатимуться нижче. Однак ставилося воно саме в рамках культурної політики ЄС і було її провідним трендом, оскільки «трансформація норм і стандартів соціальної адекватності людей в образи й зразки соціальної престижності, тобто пропаганда норм соціальної адекватності як найбільш престижних форм соціального буття, як найкоротшого й найнадійнішого шляху до соціальних благ і високого суспільного статусу» [9, с. 280] є головним завданням власне культурної політики.

Результати, що їх було досягнуто на цьому напрямі, говорять самі за себе й є особливо показовими в їхній динаміці: якщо 1996 р. 46 % громадян країн ЄС відчували прив'язаність виключно до національної ідентичності, а 51 % почували себе європейцями лише певною мірою, то, за даними Євробарометру 2005 р., як передусім європейців ідентифікували себе вже 10 % громадян Євросоюзу, а 52 % громадян з 25 держав-членів ЄС ідентифікували себе рівнозначно і з Європою, і з власною країною [26].

Ще успішнішим виглядає реалізація курсу на становлення спільної євроідентичності за результатами Евробарометру 2010 р. (опитувалися громадяни 27 країн-членів ЄС). Так, ідентифікували себе як європейців 53 % опитуваних і лише 3 % не відчували себе європейцями. Для 18 % європейська належність була дуже значущою, ще для 40 % — значущою, для 25 % — не дуже значущою і лише для 15 % — не значущою зовсім. Водночас відмінності між громадянами країн залишалися значними: максимальну значущість європейська ідентичність мала у 2010 р. для громадян Італії (82%), Угорщини (76%), Люксембурга (74%), Чехії та Словаччини (по 73%), Австрії (72%), Фінляндії (70%); мінімальні показники продемонстрували Велика Британія (32%) та Латвія (39%) [28]. За підсумками опитування 2013 р. європейську ідентичність поділяли вже 66 %, при чому найвищий показник виявили мешканці Люксембургу — 88 % й Мальти — 81 %, найнижчий — Кіпру (45%) і Греції (44%) [16]. Таке стабільне збільшення показників самоідентифікації громадян з євроналежністю свідчить про успіх політики ЄС з формування європейської ідентичності.

Друге завдання, з проблемами вирішення якого сьогодні справедливо пов'язують так званий крах європейської політики мультикультуралізму (власне «мультикультуралізму», що реалізовувався відмінними, ніж культурна політика, засобами) було спричинене інтенсифікацією міграційних процесів, що призвели і так багатокультурні європейські суспільства до антагоністичного загострення проблем співіснування представників різних за ціннісними складниками ідентичностей у кожному з сегментів суспільного життя. Об'єктом докладання зусиль тут було не автохтонне населення, а іммігрантські спільноти (зауважимо похідно, що нездоланною проблемою на цьому напрямі виявилися мусульманські громади, що належать за ціннісно-етичними орієнтаціями до протилежної, ніж європейська, системи). У цій ділянці європейським чином застосований ліберальний у своїй основі принцип збереження розмаїття, доведений до своєї граничної межі, обернувся несподіваним зворотнім і самозаперечливим боком, коли корпоративно-групові права почали домінувати й підминати під себе права людини і вступати в суперечність з політичним і правовим устроєм держав і базовими європейськими цінностями (докладніше див. [14]).

Отже, зосереджуючись на розгляді процесу формуванні спільної європейської ідентичності як одного зі складників культурної політики ЄС, значущість якого і його ідеологічне, правове, соціальне тощо забезпечення не обмежуються лише засобами політики у сфері культури, слід відзначити, що розуміння цього конструкту, як і шляхів його створення, від самого початку мало дискусійний характер. Широке обговорення цих проблем, що особливо загострилося в першій половині 90-х рр. ХХ ст.,

розгорнулося передусім у питанні відношення між національною і наднаціональною (європейською) ідентичностями й оформилося наприкінці 2000-х рр. у певну концептуальну єдність, в основу якої покладено висловлену ще на початку дискусій позицію Соледад Гарсії: «Європейська ідентичність в будь-якому випадку не може бути побудована виключно зверху. Європа буде існувати як безперечна політична спільнота тільки тоді, коли європейська ідентичність пронизує життя людей і повсякденне життя» [23, р. 95]. Таким чином, процес формування європейської ідентичності мав спрямовуватися на переформатування глибинних засад повсякденного буття людини, її психологічний, емоційний стан, апелюючи не лише до раціональних чинників, а й до допредикативного досвіду, визначальним складником якого є сфера належного, ціннісного.

Ідентичність, одним з ключових аспектів змісту якої «є набір «конститутивних норм», що забезпечують «формальні і неформальні правила, які визначають належність до групи» [32, р. 599], глибинно пов'язана з ціннісними й моральними засадами співжиття спільноти. Такий висновок чітко сформульовано Деборою Шилдкраут услід за Дж. Цитріном, Б. Рейнгольд і Д. Гріном під час аналізу новацій у функціонуванні американської ідентичності і зіставленні її з європейською. Формальні й неформальні правила, — висновує Д. Шилдкраут, — «диктують нормативні рекомендації щодо поведінки та процесів, які цінуються і яким в ідеалі слідує члени групи, лідери та інститути» [32, р. 599 – 600].

Дещо відмінний від ціннісно орієнтованого підхід з наголосом на політичні складники ідентичності в той же час було репрезентовано М. Петітхомме та Ф. Пічлером. «Політична ідентичність, — за твердженням останнього, — краще пов'язує між собою людей, що населяють країни ЄС. Хоча європейські культури справді різноманітні, їх єдність в Європейському Союзі визначає європейську культурну концепцію» [30]. Акцентуючи поняття політичної ідентичності, М. Петітхомме визначає її як «відчуття належності до соціальної спільноти і відповідних політичних структур» [29, р. 15]. З цих позицій автор пропонує два підходи до формування ідентичності, перший з яких реалізується через активацію політичних чинників і можливостей політичних структур ЄС, другий — зближується з ціннісним підходом і апелює до підсилення ціннісної компоненти, у тому числі й з використання інструментальних та інституціональних можливостей першого підходу. «Ідентичність можна розглядати, — зазначає М. Петітхомме, — з погляду «зверху вниз» — через визначення суб'єктних меж європейської спільноти. Цей погляд намагається визначити, хто може вважатися європейським. Що може визначити європейську культуру і які межі її політичної спільноти? Проте, європейська ідентичність

також може бути зрозумілою з погляду «знизу вгору», через запитування, хто відчуває себе європейцями, а хто ні?» [24, р. 16].

Розкриваючи суть другого підходу та висвітлюючи його результати (станом на середину 2000-х рр.) зі зверненням до соціологічних даних, автор переконливо демонструє поступове зростання кількості тих, хто ідентифікує себе як європейець. Однак рівень ідентифікації не лише варіюється від країни до країни, а й корелює з тим, до якої з груп країн всередині ЄС — «старої» чи «нової» Європи вона належить. Однак, у згоді з власним розумінням ідентичності як передусім політично забезпеченого конструкту, автор звертається здебільшого до політично забарвлених маркерів підтримки, скажімо, до підтримки ідеї ЄС як політичного союзу та подібних. За наведеними ним даними Євробарометру, 2006 р. цю ідею підтримували 52 % жителів «старої Європи» (мінімум — 36 % у Фінляндії і 31 % у Великій Британії), у той час як частка її підтримки в «Новій Європі» досягла 64 % (максимум — 77 % населення Словаччини та Словенії) [29, р.17]. Аналогічна картина спостерігається і в іншому питанні — про розширення ЄС. Враховуючи ж, що «старі держави-члени більш численні, ніж нові, середнє ставлення європейських громадян до розширення може представляти здебільшого ставлення західних європейців. ...Країни, які стали членами у 2004 і 2007 рр. найбільше підтримують розширення і будівництво політичного союзу», — робить висновок М. Петітхомме. Крім того, рівень позитивного ставлення до ЄС ще більшою мірою, ніж між групами країн, диференційовано всередині самих країн — він корелює з показниками освіченості, віку та соціального стану: найбільш освічені, молодші за віком і найбільш соціально-економічно успішні демонструють високий рівень підтримки інтеграції ЄС та європейської ідентифікації [29, р. 35].

Разом з тим аналіз відображеної в соціологічних даних ідентифікаційної динаміки не виявив кореляцій з рівнем обізнаності громадян країн-членів ЄС щодо інституцій ЄС, способу їх функціонування, політики Євросоюзу тощо («з 1980-х років частка громадян ЄС, які знають про те, як ЄС працює, не прогресувала. ...2006 р. тільки меншість громадян ЄС (43%) підтвердили, що вони розуміють, як ЄС працює»; в період між 2000 і 2005 рр. тільки 2 % громадян ЄС стверджують, що вони «знають багато про ЄС» [29, р. 26]), що спростовувало думку про провідне значення «раціональних» і політичних чинників у процесі формування спільної ідентичності. Водночас виявилася наявність певних кореляцій підтримки європейської єдності з обізнаністю щодо спільних символів ЄС (станом на 2006 р. лівова частка європейських громадян знали символ європейського прапора (95 % громадян 27 країн ЄС) і 78 % з них вважали, що прапор ЄС «означає щось хороше» [29, р. 27]).

Таким чином, пов'язування формування європейської ідентичності передусім з економічними й політичними результатами діяльності ЄС на довгострокову перспективу і очікування того, «що конкретні вигоди, якими користуються громадяни ЄС з погляду забезпечення миру, безпеки і добробуту поступово приведе їх до формування позитивних поглядів на їх європейську ідентичність» [29, р. 25], було визнано неперспективним й непродуктивним. Своєю чергою альтернативою підходу «зверху вниз», який здебільшого можна було б назвати «політико-економічним», виступив ціннісний, що акцентував увагу на використанні власне культурних — ціннісних і знаково-символічних засобів конструювання європейської ідентичності. Він, зрештою, й переміг та приніс позитивні результати. Його сильною стороною була апеляція до емоційного складника структури особистості й світу культурного переживання. Майкл Брутер був одним з перших, хто привернув увагу до «нематеріальних» можливостей євроструктур у цьому процесі, наголошуючи на впливі «наднаціональної будівлі» на розвиток почуття європейської ідентичності для окремих громадян шляхом систематичної «експозиції з символами ЄС» [22, р. 30–36].

Безпрецедентність поставленого на теренах Європи завдання переформатування самоідентифікації громадян Євросоюзу з національної на наднаціональну визначена тим, що формування наддержавної спільноти відбувається за збереження значною мірою культурного суверенітету національних держав, що входять до складу ЄС, та їх культурної самобутності, а можливість розвитку європейської ідентичності було визнано такою, що реалізується «лише завдяки реконструкції, збагаченню національної самосвідомості шляхом включення до неї європейських компонентів» [29, р. 35]. Розбудова спільного символічно оформленого часово-просторового континууму Європи як надбудови над національними була визнана найдоцільнішим шляхом досягнення поставленої мети й реально перетворилася на ефективний засіб формування європейської ідентичності з використанням інституціональних і нормативних можливостей ЄС.

Аналізуючи європейський досвід формування наднаціональної ідентичності, Н. Пелагеша переконливо доводить, що «наднаціональні колективні ідентичності будуються за допомогою тих самих механізмів, які використовувалися для національних ідентичностей сучасних держав-націй» [18, с. 59] і виокремлює 16 груп чинників, що забезпечують національну ідентифікацію в межах національної держави [18, с. 36–37], і які можна звести до 4-х блоків [13, с. 28]:

1. Створення єдиного простору (спільні кордони, єдине громадянство й уніфіковані правові засади його функціонування);

2. Створення спільного часового континууму, «архаїзація спільноти»: спільна історія (що забезпечується проведенням політики пам'яті), єдина мережа інститутів збереження минулого (музеїв, бібліотек), спільні міфи та проєктивні ідеологеми, націлені на витворення проєкту спільного майбутнього;

3. Створення єдиних сакралізованих знаково-символічних кодів, що пов'язують час і простір (прапор, гімн, єдина валюта та її іконографія), спільних ритуалів — державних свят, масових дійств, що динамічно актуалізують ці коди;

4. Гомогенізація медіаторів і трансляторів спільних знаково-символічних кодів: спільний комунікаційний (ЗМІ) та мовний простори, стандартизація освіти, насичення літератури й мистецтва відповідним знаково-символічним рядом.

Застосування чинників, що в історичному процесі супроводжували формування національних ідентифікацій і безпосередньо впливали на нього, до створення ідентифікації наднаціональної, візуалізація й об'єктивація відсилання до сакрально насичених шарів допредикативного досвіду особистості, до переживання, дозволили апелювати до глибинних основ соціального, до сфери цінностей і, таким чином, спрямувати роботу «національного складника структури переживання» на наднаціональну мету. Результативність такого підходу відображена й у соціологічних дослідженнях. При формулюванні запитань у разі, коли національна і європейська належності протиставлялися одна одній (опитувані мали обирати лише одну між ними), перевагу мала перша: «у той час як почуття національної гордості (за опитуванням Євробарометру 2006 р. — авт.) варіюється від 98 % на Кіпрі і 70 % в Німеччині, почуття європейської гордості варіюється від 80 % в Словаччині до 33 % у Великобританії. У середньому в 27 країнах ЄС, національна гордість досягає 86 %, в той час як європейська гордість досягає лише 59 %» [29, р. 28]. Однак коли запитання не вимагало вибору, а європейська ідентичність пропонувалася як додаток до національної, рівень позитивних відповідей щодо неї був значно вищим: «переважна більшість європейських громадян заявляють, що вони відчують себе належними і до національної, і до європейської спільноти. Крім конкретного випадку Великобританії (лише 32%), для всіх інших країн ЄС відповіді завжди перебувають у межах від 50 % до 73 %. 72 % греків, 67 % людей у Люксембурзі і 65 % в Польщі відчують себе як національні, так і європейські» [29, р. 29].

Методологічний вибір створення, об'єктивації й актуалізації спільних знаково-символічних кодів для реактуалізації спільної ціннісної основи

був зумовлений далеко не завжди концептуалізовуваним, але проголошуваним і усвідомлюваним як самоочевидність уявленням про її існування, що широко поділяється не лише європейськими інтелектуальними й політичними колами. На сьогодні поняття «європейські цінності» є відомим у всьому світі. Їх «базовий набір» визначено в статті 2 Договору про Євросоюз (після внесення змін, передбачених Лісабонським договором): «Союз заснований на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів у рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю жінок і чоловіків» [6].

Однак чи справді існують онтологічні підстави формування «уявної спільноти» — європейської, тобто «спільноти, що закладає в основу свого існування європейські цінності» [1, с. 71]? Чи належать європейські народи до однієї ціннісно-етичної матриці, морально-етичної системи — так званої європейської (або, в термінах В. Лефевра, Першої морально-етичної [10; 114 12])? Звернімося до теоретично розробленої й практично підтвердженої концепції базових ціннісних моделей В. Лефевра.

Розроблена ним теоретична модель рефлексуючого суб'єкта дозволила виявити дві базові етичні системи, в основі яких — системи цінностей, протилежні у своїх засадах і чинні в різних типах суспільств — відкритих і замкнених. У ситуації вибору вчинку, морально-етичного вибору представник притаманної відкритим суспільствам Першої системи схильний до жертвовного компромісу, Другої, властивої для суспільств замкнених, — до жертвовної боротьби. Модель В. Лефевра дає можливість класифікації нормативних людських характерів у кожній етичній системі (і суспільстві, де ця система є панівною) і вказує на зв'язок типу системи з нормативною оцінкою комбінації добра і зла. У Першій етичній системі поєднання добра і зла оцінюється як зло. У Другій — таке поєднання оцінюється як добро. Будь-який компроміс у межах Першої системи є нормативом, виправданим і належним, а його досягнення підвищує власну самооцінку суб'єкта; у рамках Другої компроміс — неприпустима дія, яка принижує представника цієї системи у власних очах, знижує його самооцінку. «Належність даного суспільства до тієї чи іншої етичної системи відбивається в ідеологічних текстах, що регулюють моральну сторону суспільного життя» [12, с. 25]. Дієвий нормативний статус цінностей забезпечено переживанням суб'єкта — носія певної системи цінностей власних дій як належних чи неналежних. Дія, спрямована на підтримку й ствердження власної ієрархії цінностей, сприяє підвищенню власної самооцінки.

Однак не лише тип суспільства визначає собою формування й панування тієї чи іншої системи цінностей, а й навзаєм система цінностей уможливує формування й розвиток того чи іншого типу суспільства, що було обґрунтовано й переконливо продемонстровано ще М. Вебером при аналізі впливу цінностей протестантизму на розвиток підприємництва й капіталістичного (ринкового) суспільно-економічного устрою. Дві морально-етичні, ціннісні системи народжуються і функціонують на початках самої людини й людського й як провідні чинники антропосоціогенези зумовлюють становлення самої людини. У рамках однієї з них превалює уніфікація індивідуального на користь спільного, домінантність спільного. У рамках іншої — принцип легітимності Іншого й, відповідно, пріоритет одиничного й різноманітності. На особистісному рівні підживлення однієї з них забезпечено процесом соціалізації особистості, її входженням в конкретне культурно-історичне соціальне буття і опануванням його архітектонікою. Закорінена разом зі своєю альтернативою у вітальності особи, залежно від соціальної ситуації, від особливого способу комунікації в соціумі, зумовленого способом його динамічної побудови, одна з двох морально-етичних систем отримує преференції і обіймає панівне становище як у вчинковій сфері особи, так і в суспільстві, своєю чергою підсилюючи можливості функціонування відповідного типу соціуму.

Незважаючи на різноманітність європейських культур, усі вони базуються на схожих світоглядних засадах, ціннісним центром яких є неусувний антропний складник, а провідне місце в ієрархії цінностей посідає одиничне (особа), що переконливо доводять результати європейських і світових досліджень (проекти «Всесвітні огляди цінностей» (World Values Survey — WVS), що тривають з 1970 р. дотепер), «Вивчення європейських цінностей» (European Values Survey — EVS), «Європейський барометр» (Eurobarometer — EB), його аналог на пострадянському просторі — «Євразійський монітор» (EM), Програма міжнародного соціального дослідження (International Social Survey Programme — ISSP) та «Європейське соціальне дослідження» (European Social Survey — ESS)). Як доводить Ф. А. фон Гаек, індивідуалізм, який, за усталеною думкою, пронизує собою європейську систему цінностей, не обмежується економічними чи політичними експлікаціями й є певною ціннісною системою, за якою особа робить вибір на користь свободи, в т. ч. числі свободи об'єднань і свободи обирати певні правила та слідувати ним, або примусового підпорядкування [19]. Теоретичне обґрунтування такого індивідуалізму веде свій родовід від Дж. Локка через Д. Г'юма, Дж. Такера, А. Фергюсона, А. Сміта й Е. Бьорка, однак не меншою мірою своїм ціннісним і культурно-світоглядним джерелом і історичними коренями сягає античності

як історично першої форми панування європейської ціннісної системи, що на теоретичному й практичному рівнях втілена як у філософських текстах тієї доби, так і в Римському праві (докладніше див. [15]). Християнська доба (так зване Середньовіччя) попри істотну зміну ціннісних пріоритетів у недоторканному вигляді зберегла й навіть розвинула засадничий для Європи принцип легітимності одиничного ствердженням богоподібності людини через нічим не обмежену можливість вибору між добром і злом.

Хоч би який перелік європейських цінностей наводити (а переліки варіюються), незмінним залишається те, що походять вони з одного культурного джерела й властиві Першій морально-етичній системі з її конститутивним принципом легітимності Іншого, визнання права на існування одиничного не меншим, ніж права на існування загального, одиничності, партикулярності — вихідними, а загального, сукупності, спільноти — похідними соціального життя. Вони є й залишаються цінностями, домінантною й конститутивним осердям яких є визнання легітимності Іншого. Решта — похідні й історично зумовлені. Усі вони й становили основу для різних етнічних, а в подальшому національних культур Європи, відмінних лише за знаково-символічними рядами. А отже справді можна говорити про існування в Європейській цивілізації єдиного спільного ціннісно-комунікативного стрижня, навколо якого виростає широка палітра знаково-символічних рядів зі спільним ціннісним зарядом. Аксиологічне ядро будь-якого феномену європейської культури, що «просвічує» його крізь знаково-символічний вираз, генерується і ретранслюється національними культурами європейських країн і становить запоруку можливості формування наднаціональної, європейської єдності та ідентичності. І саме цю обставину було використано в рамках проведення культурної політики ЄС задля формування європейської ідентичності як засобу забезпечення міжгромадської злагоди й загальноєвропейської консолідації.

Особливістю «технології» культурної політики ЄС є те, що його інституції мають значно менше регулятивних важелів у сфері культури, ніж будь-яка окрема національна держава, що входить до його складу. Водночас ЄС має справу зі значно більшим культурним розмаїттям, ніж національні-держави-члени ЄС. Тому політика ЄС у сфері культури зосереджувалась і зосереджується на координаційних аспектах культурного розвитку, здійснюваного в межах окремих держав-членів, однак ними не обмежується. Т. Ковальчук [8] та М. Черниш [21], услід за І. Є. Востряковим [3], виокремлюють три етапи в процесі еволюції культурної політики Євросоюзу.

Перший етап тривав від початку 1960-х до кінця 1980-х рр. і характеризувався економічним підґрунтям втручання ЄЕС у культурну сферу, яке виявлялося, передусім, у розширенні культурних ринків держав-членів. Визнання ж самими державами ЄС необхідності культурної інтеграції фактично зводилося до виголошення принципових намірів, що втілювалися в життя лише на міжурядовій основі в рамках зустрічей на вищому рівні. Іншими словами, інституції ЄЕС практично не відігравали ролі в цьому процесі, а культурна політика майже цілком залишалася прерогативою урядів держав-членів. Водночас уже 1973 р. Декларацією про європейську ідентичність, ухваленою на Саміті в Копенгагені, культуру було проголошено одним з фундаментальних елементів формування європейської ідентичності й основою для формування «дедалі тіснішого союзу серед народів Європи» та наголошено на необхідності приділяти особливу увагу культурним цінностям. У 1974 р. резолюцією «Про охорону спільної культурної спадщини» було покладено за мету усунути адміністративні бар'єри, що перешкоджають культурній співпраці європейських держав. Задля її реалізації було сформовано Комітет з питань культури.

Важливу роль не лише на цьому етапі, а й у контексті нових завдань сьогодення, відіграла Декларація «Мультикультурне суспільство та європейська культурна ідентичність», прийнята Шостою Конференцією європейських міністрів, відповідальних за питання культури в 1990 р. Нею визнано, що «європейська культура відзначається низкою етичних, релігійних, політичних, правових, творчих та наукових ідеалів і цінностей, які своїм корінням заглиблюються в європейську історію та є суттєвою частиною людської спадщини», водночас «основні свободи та права людини, які пройшли процес становлення впродовж історії Європи і часом потребували болючих зусиль, є невід'ємною спадщиною нашої цивілізації, її фундаментом та рушійною силою». Тому «...народи Європи зобов'язані зберігати та сприяти тому, що відрізняє їх один від одного...; і в той самий час вони мають бути обізнані з концепцією європейської культури, яка виходить зі спадщини і з майбутнього, що є незамінною цінністю для виживання Європи та її майбутнього розвитку» [4]. Проголошуючи мультикультурний характер європейського світу, Декларація разом містила й застереження щодо проблем, які виникатимуть у діалозі культур за участю іммігрантських громад: «діалог між культурами є життєвим елементом для продовження існування цих ідей у світі, відкритому для нових та різноманітних впливів та для міграції осіб, які приносять із собою власну культурну спадщину. Ця нова ситуація зіштовхує європейські суспільства з проблемами та можливостями — проблемами, які потребують єднання, можливостями для здійснення ідеалів» [4].

Другий етап, що обійняв вісімдесяті роки до підписання Маастрихтського договору в 1993 р., надав культурній політиці Євросоюзу юридичного виміру у вигляді резолюцій і рішень його органів, які, однак, усе ще не мали обов'язкового характеру й були спрямовані переважно на лібералізацію ринків культурної продукції й перетворення її на загальнодоступну. У 1981 р. був прийнятий План Геншера-Коломбо, згідно з яким планувалося створення Ради міністрів культурного співробітництва та пропагувалась ідея зміцнення європейського співробітництва у сфері охорони культурної спадщини, стимулювання діяльності, спрямованої на розвиток культури та поширення європейських культурних цінностей. На основі цього Плану 1983 р. було розроблено й ухвалено Штутгартську Декларацію, що відображала намір держав стимулювати культурне співробітництво. Декларацією «було чітко проголошено ідею формування спільної європейської свідомості й наголошено, що метою культурних ініціатив є витворення спільної європейської культурної ідентичності» [21, с. 130] та визначено сфери докладання спільних зусиль: інформації, освіти, аудіовізуальної політики та мистецтва.

Третій етап еволюції політики у сфері культури, що тривав до визнання «краху політики мультикультуралізму», було розпочато з підписанням 1992 р. Маастрихтського договору, окрема стаття якого, присвячена безпосередньо культурі, стала визнанням існування офіційної єдиної культурної політики Євросоюзу. У преамбулі Договору зазначено, що цілями сторін є й припинення поділу європейського континенту, поглиблення солідарності між їхніми народами, повага до їхньої історії, культури та традицій, впровадження напрямів політики, завдяки яким здобутки в економічній інтеграції супроводжуватимуться паралельним прогресом в інших сферах, що означатиме процес формування дедалі тіснішого союзу народів Європи» [5].

Подальшим кроком у цьому напрямі була доповідь Єврокомісії «Нові перспективи для культурної політики Європейського союзу» [31, р. 287], що являла собою програмний документ діяльності ЄС у сфері культури на 1990-ті рр. Ним було визначено мету культурної діяльності, що полягала в сприянні розвитку національних культур і одночасній підтримці спільної культурної спадщини та культурних цінностей.

Логічного продовження розширення й розвиток засад культурної політики ЄС набули в Лісабонській угоді [33], що набрала чинності 2009 р., 167 стаття якої орієнтує держави-члени ЄС на налагодження співробітництва між їх культурними інституціями, сприяння посиленню творчої роботи, захист та подальше збагачення культурної спадщини Європи та встановлює принципи та сучасні рамки для реалізації культурної політики у ЄС, що включають і зміст та процедуру прийняття рішень у цій

сфері. Згідно з Лісабонською угодою, культурні права, викладені 2000 р. в Хартії основоположних прав ЄС [20], набули обов'язковості.

Культурна політика Євросоюзу цього періоду виразно спрямована на застосування всіх історично вироблених чинників формування єдиної для представників спільноти ідентичності: територіально-правових (єдині кордони, єдине громадянство та існування спільних і специфічних прав), історичних (наголос на спільності історичної долі, політика збереження музейної та бібліотечної спадщини), міфологічних (акцентування спільного дохристиянського — греко-римського — культурного родоводу, спільного християнського коріння), ідеологічних, ритуально-символічних (витворення європейської символіки — гімну, прапора, паспорту, іконографії грошових знаків тощо та ритуалів, до яких належать, наприклад, євровибори), освітянських (спільні вимоги й критерії освіти (Болонський процес), спільні специфічні програми й підручники, безперешкодне міксування молоді при виборі місця отримання освіти).

Нарешті, з 2011 р., починається, на наш погляд, новий етап культурної політики ЄС, пов'язаної з переосмисленням негативних наслідків її мультикультуралістського складника. Сучасний європейський світ, як, утім, світ західний у цілому, як уже зазначалося, у культурному сенсі не є сукупністю лише «сумісних» з ціннісними засадами європейської ціннісної системи знаково-символічних (культурних) кодів. Містить він і протилежні явища. Мірою зростання кількості іммігрантів з країн, що репрезентують панування протилежної ціннісної системи, перспектива розв'язання проблем, що виникають у контексті взаємин представників різних цивілізаційних і ціннісних систем, на сьогодні не вселяє оптимізму. Для осіб, для яких чинні ціннісні настанови Другої морально-етичної системи, феномен іншості і зумовлена ним легітимність розмаїття, в тому числі національно-культурного, сприймається негативно і являє собою дещо неприпустиме, засуджуване. Така ціннісна система характеризується ворожим ставленням до інакшості, автаркічними інтенціями й негачією особистісного. І саме з цим пов'язана криза мультикультуралізму як політики «вписування» іммігрантів в європейський соціокультурний простір.

На сьогодні практика доводить: відповідь на запитання про можливість діалогу представників різних ціннісних систем є відкритою, якщо не негативною. Діалог на цілковито різному ціннісному ґрунті — між тим, для кого такий діалог є цінністю, і тим, для кого він є неприпустимим, — неможливий, що цілком чітко зазначено в Білій книзі з міжкультурного діалогу. Уже в передмові до «Білої книги», випущеної Радою Європи 2009 р., акцентовано принциповий пріоритет прав людини перед правами спільнот, на якому ґрунтується нова пропонувана

модель — не мультикультурна, а міжкультурна: «наше спільне майбутнє залежить від здатності захищати і розвивати права людини, закріплені в Європейській конвенції з прав людини, демократію і верховенство права та підтримувати взаєморозуміння. ...Якщо йдеться про втілення в життя певної європейської ідентичності, вона має спиратися на спільні фундаментальні цінності, повагу до спільної спадщини і культурного розмаїття, а також поважання рівної гідності кожної людини» [2, с. 3].

Основоположною для міжкультурного діалогу є «свобода вибору власної культури ...це головне питання прав людини» [2, с. 13]. Ніхто проти волі не повинен бути обмежений рамками певної групи, громади, системи мислення або світогляду, а навпаки — мати можливість вільно відмовитися від свого минулого вибору і зробити будь-який новий вибір, **якщо він не суперечить універсальним цінностям прав людини, демократії й верховенства права** (виділення моє — авт.). Взаємна відкритість і обмін є невід'ємною частиною багатокультурності. Це — правила співіснування як окремих людей, так і груп, що можуть практикувати власні культури за єдиної умови поваги до інших» [2, с. 13]. За відсутності поваги рівної гідності всіх людських істот, прав людини, верховенства закону і демократичних принципів жодний діалог неможливий, — констатує документ [2, с. 14]. «Етнічні, культурні, релігійні та мовні прив'язаності й традиції не можуть бути підставою для перешкоджання людині в реалізації її основних прав і свобод. Цей принцип особливо прикладається до права бути вільним від дискримінації за статевою й іншими ознаками, прав та інтересів дітей і молоді, а також свободи віросповідання. Порушення прав людини ...жодним чином не можуть виправдовуватися хоч би яким культурним середовищем» [2, с. 14].

У «Білій книзі» запропоновано й загальні принципи для здійснення такого практичного повернення до діалогу, серед яких відмова від морального релятивізму та обов'язок усіх учасників діалогу визнавати цінність людської особистості та її вільний вибір себе, діалог з тими, хто готовий до такого визнання, конструктивна та визначальна роль громадянського суспільства в ньому та повернення до політики інтеграції щодо іммігрантів з обов'язковим вивченням ними мови країни перебування.

Викривлення «карикатурним мультикультуралізмом» (термін Е. Паїна [17]) засадничих європейських цінностей, яке призвело до заміщення «політики включення» «політикою виключення» і унеможливило адаптацію іммігрантів до суспільства-реципієнта, мінімізація можливості особистого вибору, в тому числі — й ідентичності, і водночас руйнація де-факто єдиного правового і громадянського простору і перетворення його на кластерно організований, й послуговували підставою для негативної

оцінки мультикультуралізму. Висновок, відображений у «Білій книзі», є категоричним і справедливим та містить «рецепт» подолання подальшої гібридизації цінностей і зниження конфліктогенного потенціалу мультикультуралізму в його нинішній європейській формі.

Сьогодні проблема ідентичності, притаманна сучасним багатокультурним суспільствам і поліетнічним державам, що раніше мала історично зумовлений внутрішній для суспільств характер, набула нового, загостреного звучання і перетворюється на проблему зіткнення двох взаємовиключних ціннісних систем, конфлікт яких виявляється й у політико-правовій царині. Відтак останній етап трансформації культурної політики ЄС позначений пошуком тих механізмів, засобів і заходів, що дозволяють реалізувати принципи, визначені в «Білій книзі», ґрунт яких було закладено ще Декларацією 1990 р. «Мультикультурне суспільство та європейська культурна ідентичність». Лейтмотивом цього документу є визнання того, що здійснення культурного розвитку ЄС можливе лише на ґрунті гарантування основних свобод і прав людини, які й становлять фундамент європейської історичної спадщини та культури.

Зрозуміло, що так само, як принцип верховенства права у правовій державі вимагає дотримання правових норм усіма суб'єктами правовідносин і містить у собі запобіжники його порушення, так і принцип культурної рівності, забезпечення рівного статусу різних культурних традицій, має вимагати не лише правового забезпечення такої рівності й правових же запобіжників її недотримання, а й гарантій не порушення основоположного принципу — збереження європейських цінностей в європейському культурному полі. Як зазначає О. Гриценко з посиланням на теоретиків мультикультуралізму (Кімліки В., Малахова В., Фукуями Ф.) мультикультуралізм є реальним, «якщо дотриматися двох правил: одна група не може домінувати над іншою і **неможна дозволяти групі принижувати членів своєї ж групи. Іншими словами, принципи демократії, загальнолюдські цінності повинні лежати як в основі відносин між групами, так і в середині групи**» [4] (виділення моє — авт.).

Європейська практика наразі демонструє переорієнтацію на забезпечення культурної рівноправності на ґрунті пріоритету прав людини в межах самої рівноправності з механізмами примусу до неї включно. І в цьому сенсі і для Європи, й для України є важливим і значущим не лише позитивний, а й негативний досвід Європи, який засвідчує: без пріоритету європейських цінностей — цінності іншого й розмаїття — над цінностями будь-яких локальних спільнот, без пріоритету дотримання прав людини дотримання її культурних прав та прав на ідентифікацію проблематизується. А отже сьогодні ЄС активно працює над розбудовою альтернативи

мультикультуралізму — культурною політикою, протекціоністською щодо етнонаціональних культур в усіх їхніх регіональних і локальних варіаціях, в яких, проте, спільним є те, що й називається «європейськими цінностями».

Висновками з європейського досвіду культурної політики, значущими для України, що можуть і повинні бути нею використані, є такі:

1. Соціокультурна злагода й суспільна консолідації формуються на основі спільних європейських цінностей, притаманних, як доводять соціологічні дослідження, переважній більшості громадян України;

2. Ефективним засобом забезпечення суспільної консолідації є формування спільної, в українському випадку — національної ідентичності;

3. Національна ідентичність формується через актуалізацію спільної ціннісної основи шляхом цілеспрямованої розбудови єдиного часово-просторового континууму, маркірованого знаково-символічним (в тому числі — ритуальним) рядом і поширюваного та пропагованого з застосуванням інструментарію державної культурної політики;

4. До механізмів, що забезпечують формування національної ідентичності, належать:

– створення єдиного простору з використанням територіально-правових чинників (єдине громадянство з уніфікованими правовими засадами його функціонування, єдині кордони, існування спільних і специфічних прав громад («позитивна дискримінація» як засіб компенсації історичної несправедливості, що в українських реаліях може застосовуватися для титульного етносу);

– створення спільного часового континууму, «архаїзація спільноти»: спільна історія (що забезпечується проведенням політики пам'яті та наголосі на спільності історичної долі, єдина мережа інститутів збереження минулого (музеїв, бібліотек) та оцифрування музейної та бібліотечної спадщини), спільні міфи (акцентування спільного дохристиянського — греко-римського — культурного родоводу, спільного християнського коріння) та проєктивні ідеологеми, націлені на витворення проєкту спільного майбутнього;

– існування єдиних знаково-символічних кодів, що пов'язують час і простір (прапор, гімн, єдина валюта та її іконографія), сакралізований зміст яких систематично підживлено функціонуванням спільних ритуалів — державних свят, масових дійств, що динамічно актуалізують ці коди;

– гомогенізація медіаторів і трансляторів спільних знаково-символічних кодів: спільний комунікаційний (ЗМІ) та мовний простори, стандартизація освіти (спільні вимоги й критерії освіти (Болонський процес),

спільні специфічні програми й підручники), насичення літератури й мистецтва відповідним знаково-символічним рядом;

5. Протекціонізм щодо української національної культури та створення дієвих податкових і пільгових преференцій для якнайширшого розповсюдження й обігу національного культурного продукту та жорсткого обмеження культурного продукту, що є носієм іншої системи цінностей;

6. Правове забезпечення, в тому числі в культурній царині, пріоритету свобод і прав людини над будь-якими корпоративно-груповими культурними правами.

Список використаних джерел

1. Берендеев М.В. «Европейская идентичность» сегодня: категория политической практики или дискурса? / Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. — Вып. 6, 2012. — С. 70–79.

2. Біла книга з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності й гідності». — К.: «Оранта», 2010. — 44 с.

3. Востряков ІІ.Є. Культурная политика: концепции, понятия, модели // Культура на границах: Сб. статей. — М., 2004. — С. 12–32

4. Гриценко О. А. Державна політика щодо культурного різноманіття та етнічних меншин: порівняльний аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів [Електронний ресурс] / О. А. Гриценко, Н. К. Гончаренко, Є. А. Мягка. — Режим доступу : http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2005_1_5.php.

5. Декларація «Мультикультурне суспільство та європейська культурна ідентичність». — Режим доступу : <http://w.coe.kiev.ua/docs/km/conf6.htm>.

6. Договір про Європейський Союз. — Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

7. Киридон А. Європейська ідентичність: космополітична концепція Ульріха Бека / А. Киридон // Зовнішні справи, 2015. — № 9. — С. 52–55.

8. Ковальчук Т. І. Культурний фактор європейської інтеграції на прикладі поступу Європейського Союзу: монографія / Т. І. Ковальчук ; [ред.: Н. Л. Яковенко ; НАН України, Ін-т європ. дослідж.]. — К. : Наук. світ, 2011. — 239 с. — (Єдині в різноманітті).

9. Лавринова Н.Н. Культурная политика. // Аналитика культурологии, 2010. — Т. № 17. — С. 278–288.

10. Лефевр В. Смолян Г. Алгебра конфликта. — М.: Либроком, 2011. — 70 с.

11. Лефевр В. Алгебра совести. — М.: Когнито-Центр, 2003. — 426 с.

12. Лефевр В.А. Стратегические решения и мораль // Рефлексивные процессы и управление. — 2002. — Т. 2. — № 1. — С. 24–26.
13. Метельова Т. О. Культура глобалізованого світу: на шляхах збереження плюралізму / Т. О. Метельова ; Передм. до монографії ; [З. О. Босик «Родинна обрядовість: трансформація та архетипові мотиви весільної обрядовості Середньої Наддніпрянщини]. — К. : НАКККіМ, 2010. — 344 с. — С. 4–12.
14. Метельова Т.О. Конфліктогенний потенціал політики мультикультуралізму: ідеологеми і реальність / Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин. Збірник наукових праць / За редакцією доктора історичних наук, професора А.І. Кудряченка; Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». — К.: Фенікс, 2014. — 310 с.
15. Метельова Т.О. Світоглядно-антропологічні основи західноєвропейської філософії: від архаїки до модерну / Т. О. Метельова. — К. : Укр. кн., 2003. — 280 с.
16. Нижегородцев А. Что показывает Евробарометр? / Вся Европа. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://alleuropalux.org/?p=4995>.
17. Паин Э. К вопросу о «крахе политики мультикультурализма» в Европе. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://demagogy.ru/pain/blog/2011-03-05/k-voprosu-o-krakhe-politiki-multikulturalizma-v-evrope>.
18. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації / Н. Пелагеша. — К. : НІСД, 2008. — 288 с.
19. Хайек Ф.А. Индивидуализм и экономический порядок / Пер. с англ. О.А. Дмитриевой; под. ред. Р.И. Капелюшникова. — Челябинск: Социум, 2011. — XXVIII+394 с.
20. Хартія основоположних прав Європейського Союзу. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://alleuropalux.org/?p=4995>http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
21. Черниш М. О. Збереження культурного розмаїття: європейський досвід / Маріанна Олегівна Черниш // Вісник Держ. академії керівних кадрів культури і мистецтв. — 2012. — № 3. — С. 127–132.
22. Bruter, Michael. Citizens of Europe?: The Emergence of a Mass European Identity. — Houndmills: Palgrave Macmillan, 2005. — 221 p.
23. Garcia, Soledad. Europe's fragmented Identities and the frontiers of citizenship / S. Garcia / European Identity and the search for legitimacy. — London & New York: Pinter Publishers, 1993. — 185 p.
24. Gordon, Christopher. European Perspectives on Cultural Policy: Cultural Policy Reviews — Requirements for a Sustainable Cultural Policy

(Culture, Development and Society) / Ch. Gordon, S. Mundy. — Paris : UNESCO Publishing, 2001. — 117 p.

25. Delgado-Moreira J. M. Cultural Citizenship and the Creation of European Identity // *Electronic Journal of Sociology*. — 1997. — [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.sociology.org>.

26. Eurobarometer. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives_en.html.

27. McCormick J. Understanding the European Union: a concise introduction / J. McCormick. — New York : Palgrave Macmillan, 2005. — 276 p.

28. New Europeans. Report. Eurobarometr 2010. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebc/ebc_346_en.pdf.

29. Petithomme M. Is there a European Identity? National Attitudes and Social Identification towards the European Union / *Journal of Identity and Migration Studies*. — *Journal of Identity and Migration Studies*. — Vol. 2, № 1, 2008. — P. 15–36.

30. Pichler F. European Identity: Conceptual Approaches. — [Електронний ресурс] / F. Pichler, 2008. — Режим доступу : <http://www.cinefogo.cuni.cz>.

31. Schlesinger Ph. Europeaness: A New Cultural Battlefield? / Ph. Schlesinger, A. D. Smith. — Oxford : Oxford University Press, 1994. — 316 p.

32. Shildkraut Debora J. Defining American identity in the 21 century: how much «there» is there? / *The Journal of Politics*. — № 69 (3), August 2007. — P. 597–615.

33. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:C:2007:306:TOC>.

References

1. Berendeyev M. V. «Yevropeyskaya idenitnost» segodnya: kategoriya politicheskoy praktiki ili diskursa? / *Vestnik Baltiyskogo federal'nogo universiteta im. I. Kanta*. — Vip. 6, 2012. — S. 70–79.

2. Bila kniga z mizhkulturnogo dialogu «Zhiti razom u rivnosti i gidnosti». — K.: «Oranta», 2010. — 44 s.

3. Vostryakov L. E. Kulturnaya politika: kontseptsii, ponyatiya, modeli // *Kultura na granitsakh: Sb. statey*. — M., 2004. — S. 12 — 32

4. Gritsenko O. A. Derzhavna politika shchodo kulturnogo riznomanittya ta yetnichnikh menshin: porivnyalniy analiz vitchiznyanykh ta zarubizhnykh

pidkhodiv [Yelektronniy resurs] / O. A. Gritsenko, N. K. Goncharenko, Ė. A. Myagka. — Rezhim dostupu : http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2005_1_5.php.

5. Deklaratsiya «Multikulturene suspilstvo ta yevropeyska kulturna identichnist» [Yelektronniy resurs]. — Rezhim dostupu : <http://w.coe.kiev.ua/docs/km/conf6.htm>.

6. Dogovír pro Ėvropeys'kiy Soyuz. [Yelektronniy resurs]. — Rezhim dostupu : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

7. Kiridon A. Yevropeyska identichnist: kosmopolitychna kontseptsiya Ulrykha Beka / A. Kiridon // Zovnishni spravi, 2015. — № 9. — S. 52–55.

8. Kovalchuk T. I. Kulturniy faktor yevropeyskoioy integratsiy na prikladi postupu Yevropeyskogo Soyuzu: monografiya / T. I. Kovalchuk ; [red.: N. L. Yakovenko ; NAN Ukrayini, In-t yevrop. doslidzh.]. — K. : Nauk. svit, 2011. — 239 s. — (Yedyni v riznomanitti).

9. Lavrinova N. N. Kulturnaya politika. // Analitika kulturologiyi, 2010. — T. № 17. — S. 278–288.

10. Lefevr V. Smolyan G. Algebra konflikta. — M.: Librokom, 2011. — 70 s.

11. Lefevr V. Algebra sovesti. — M.: Kognito-Tsentr, 2003. — 426 s.

12. Lefevr V.A. Strategicheskiye resheniya i moral // Refleksivnyye protsessy i upravleniye. — 2002. — T. 2. — № 1. — S. 24–26.

13. Metelyova T.O. Kulturaglobalizovanogo svitu: nashlyakhakh zberezhennya plyuralizmu / T. O. Metelyova ; Peredm. do monografii ; [Z. O. Bosik «Rodinna obryadovist: transformatsiya ta arkhetyповi motivi vesilnoiyi obryadovosti Serednoyi Naddnipyryanshchini]. — K. : NAKKKiM, 2010. — 344 s. — S. 4–12.

14. Metelyova T. O. Konfliktogenniy potentsial politiki multikulturalizmu: ideologemy i realnist / Aktualni problemi vsesvitnyoyi istoriyi: konflikty yak skladova mizhnarodnykh vidnosyn. Zbirnyk naukovikh prats / Za redaktsiyeyu doktora istorichnykh nauk, profesora A.I. Kudryachenka; Derzhavna ustanova «Ėnstytut vsesvitnyoyi istoriyi NAN Ukrayiny». — K.: Feniks, 2014. — 310 s.

15. Metelyova T. O. Svitoglyadno-antropologichni osnovy zakhidnoyevropeyskoyi filosofiyi: vid arkhayiky do modernu / T. O. Metelyova. — K. : Ukr. kn., 2003. — 280 c.

16. Nizhegorodtsev A. Chto pokazyvet Yevrobarometr? / Vsyayevropa. — [Yelektronniy resurs]. — Rezhim dostupu : <http://alleuropalux.org/?p=4995>.

17. Pain E. K voprosu o «krakhe politiki mul'tikul'turalizma» v Yevrope. — [Yelektronniy resurs]. — Rezhim dostupu : <http://demagogy.ru/pain/blog/2011-03-05/k-voprosu-o-krakhe-politiki-multikulturalizma-v-evrope>.

18. Pelagesha N. Ukrayina u smyslovykh viynakh postmodernu: transformatsiya ukrainskoi natsionalnoi identychnosti v umovakh globalizatsiyi / N. Pelagesha. — K. : NĖSD, 2008. — 288 s.

19. Khayyek F.A. Individualizm i ekonomicheskii poryadok / Per. s angl. O. A. Dmitriyevoy; pod. red. R.I. Kapelyushnikova. — Chelyabinsk: Sotsium, 2011. — XXVIII+394 s.
20. Khartiya osnovopolozhnykh prav Yevropeyskogo Soyuzu. — [Yelektronniy resurs]. — Rezhim dostupu : <http://alleuropalux.org/?p=4995>http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
21. Chernysh M. O. Zberezhennya kulturnogo rozmaittya: yevropeyskyy dosvid / Marianna Olegivna Chernysh // Visnik Derzh. akademiyyi kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. — 2012. — № 3. — S. 127–132.
22. Bruter, Michael. Citizens of Europe?: The Emergence of a Mass European Identity. — Houndmills: Palgrave Macmillan, 2005. — 221 p.
23. Garcia, Soledad. Europe's fragmented Identities and the frontiers of citizenship / S. Garcia / European Identity and the search for legitimacy. — London & New York: Pinter Publishers, 1993. — 185 p.
24. Gordon, Christopher. European Perspectives on Cultural Policy: Cultural Policy Reviews — Requirements for a Sustainable Cultural Policy (Culture, Development and Society) / Ch. Gordon, S. Mundy. — Paris : UNESCO Publishing, 2001. — 117 p.
25. Delgado-Moreira J. M. Cultural Citizenship and the Creation of European Identity // Electronic Journal of Sociology. — 1997. — [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.sociology.org>.
26. Eurobarometer. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives_en.html.
27. McCormick J. Understanding the European Union: a concise introduction / J. McCormick. — New York : Palgrave Macmillan, 2005. — 276 p.
28. New Europeans. Report. Eurobarometr 2010. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebc/ebc_346_en.pdf.
29. Petithomme M. Is there a European Identity? National Attitudes and Social Identification towards the European Union / Journal of Identity and Migration Studies. — Journal of Identity and Migration Studies. — Vol. 2, № 1, 2008. — P. 15–36.
30. Pichler F. European Identity: Conceptual Approaches. — [Електронний ресурс] / F. Pichler, 2008. — Режим доступу : <http://www.cinefogo.cuni.cz>.
31. Schlesinger Ph. Europeaness: A New Cultural Battlefield? / Ph. Schlesinger, A. D. Smith. — Oxford : Oxford University Press, 1994. — 316 p.
32. Schildkraut Debora J. Defining American identity in the 21 century: how much «there» is there? / The Journal of Politics. — № 69 (3), August 2007. — P. 597–615.
33. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:C:2007:306:TOC>.

Tetiana Meteliova

PhD in Philosophy,

Associate Professor

The policy of a common European identity: the possibilities of using of European Union's experience by Ukraine

The article analyzed the European experience of formation a common identity of citizens of EU member states as a powerful means to achieve social and inter-state agreement and mutual understanding. The differences between the policy of the formation of European identity, cultural policy and the policy of multiculturalism were identified and examined. The study of theoretical discussions about the approaches to the practice of formation of European identity allowed to show that the European identity is seen as an add-on national-ethnic identity and does not conflict with the latter. The stages of the development of European identity politics are typologized and applied means of its formation are systematized. It is shown that no more effective policy and values and sign-symbolic means. It was determined that the ontological basis for the formation of European identity is the common system of values for citizens of the EU. The basic principles for this system were revealed and it was demonstrated that the main of them is the principle of the legitimacy of the individual and diversity. It is shown that the European practice today demonstrates of the reorientation of cultural equality on the basis of the priority of human rights.

Keywords: European identity, European values, cultural policy, multiculturalism, social harmony, national unity, human rights.